

STARTAP LOYIHALARNI HUQUQIY QO‘LLAB-QUVVATLASHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI VA MUAMMOLARI

Abdumo‘minova Salomat Otabekovna

O‘zbekiston Milliy universiteti

Yurisprudensiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi

el.pochta: salomatabdumuminova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20541912>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda startap loyihalarni huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash tizimi tahlil etiladi. Prezidentning 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-357-son va 2018-yil 5-maydagi PQ-3697-son qarorlari asosida shakllangan huquqiy bazaning samaradorligi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy huquqiy mexanizmlar innovatsion ekotizimni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: startap, venchur moliyalashtirish, huquqiy qo‘llab-quvvatlash, innovatsion ekotizim, tartibga solish qumdoni, IT-park.

Kirish. Jahon iqtisodiyotining raqamli transformatsiya davriga kirishi startap tushunchasini oddiy biznes yo‘nalishidan ancha murakkab iqtisodiy-huquqiy fenomenaga aylantirdi. Bugungi kunda aynan startaplar texnologik taraqqiyotning harakatlantiruvchi kuchiga aylangan bo‘lib, ular an‘anaviy sanoat tarmoqlari bilan taqqoslaganda ko‘proq ish o‘rinlari yaratishi va iqtisodiy o‘sishga ulushi jihatidan keskin farq qilishi bilan ajralib turadi. Shuni ta’kidlash zarurki, startap fenomeni nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-huquqiy hodisa sifatida ham o‘rganishni talab etadi. O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda innovatsion tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash sohasida bir qator muhim islohotlarni amalga oshirdi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev boshchiligidagi hukumat startap ekotizimini rivojlantirish uchun maxsus huquqiy asos shakllantirdi. Biroq, qonunchilik bazasining yaratilishi bilan amaliy natijalar o‘rtasidagi tafovut masalasi hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Menimcha, huquqiy mexanizmlarning samaradorligi ko‘pincha uning keng qamrovliligi bilan emas, balki qanchalik aniq va tatbiq etish uchun qulay ekanligiga bog‘liq. Ushbu maqolaning maqsadi - O‘zbekistondagi startap loyihalarni huquqiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini tahlil qilish, ulardagi ijobiy jihatlarni va kamchiliklarni aniqlash hamda takomillashtirish yo‘nalishlarini tavsiya etishdir.

Adabiyotlar sharhi. Startaplarni huquqiy qo‘llab-quvvatlash masalasi xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng o‘rganilgan. Blank va Dorf (2012) startapni faqat kichik kompaniya emas, balki takrorlanadigan va kengaytirilishi mumkin bo‘lgan biznes modelni izlayotgan muvaqqat tashkilot sifatida ta’riflagan. Bu ta’rif huquqiy tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki odatdagi tadbirkorlik uchun mo‘ljallangan huquqiy normalar startaplarga to‘liq tatbiq etilishi mumkin emas. Xalqaro tajribaga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Isroil, Estoniya va Singapur kabi mamlakatlar startap ekotizimini rivojlantirish uchun maqsadli huquqiy mexanizmlar joriy etgan. Jumladan, “Tartibga solish qumdoni” (Regulatory Sandbox) kontseptsiyasi dastlab Buyuk Britaniya Moliyaviy nazorat organi (FCA) tomonidan 2016-yilda kiritilgan bo‘lib, bugun dunyo bo‘ylab 50 dan ortiq mamlakat ushbu mexanizmdan foydalanmoqda. Bu amaliyot yangi texnologiyalarni real sharoitda sinab ko‘rish imkonini berishi bilan an‘anaviy litsenziyalash tartibidan tubdan farq qiladi. O‘zbekiston kontekstida esa startap qonunchiligining shakllanishi nisbatan keyingi - 2017-2018 yillardan boshlanadi. PQ-3697-son qaror bilan innovatsion g‘oyalar, ishlanmalar va texnologiyalar markazlari tashkil etilishi belgilandi, bu qaror mamlakat tarixida birinchi marta startap tushunchasini rasmiy huquqiy hujjatga kiritdi. Bunday yondashuv iqtisodiy islohotlarning

qonunchilik bazasi bilan sinxronligi masalasini ilmiy jihatdan muhokama qilish zarurligini ko'rsatadi.

Metodologiya. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy metodlar kombinatsiyasidan foydalanildi. Asosiy manba sifatida Lex.uz platformasida joylashtirilgan qonun hujjatlari - Prezidentning PQ-357-son (14.10.2024) va PQ-3697-son (05.05.2018) qarorlari, shuningdek, Innovatsion rivojlanish agentligining rasmiy axboroti tahlil qilindi. Hujjatlarni tahlil qilishda qiyosiy-huquqiy, tarixiy-huquqiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning cheklovi shundaki, startap sohasida rasmiy statistika hali to'liq shakllanmagan bo'lganligi sababli, bir qator tahliliy xulosalar chiqarishda empirik ma'lumotlar yetarli emas. Bu holat o'z-o'zicha bir muammo sifatida ko'rsatilishi kerak: ma'lumotlar bazasining yo'qligi sohadagi siyosatni shakllantirishni qiyinlashtiradi.

Natijalar - Ikki bosqichli huquqiy bazaning shakllanishi. O'zbekistonda startap loyihalarni huquqiy tartibga solish ikki asosiy bosqichda shakllandi. Birinchi bosqich (2018-2022) PQ-3697-son qaror bilan boshlanib, innovatsion markazlar uchun quyidagi sharoitlar ta'minlandi: tashkil etilgan paytdan boshlab besh yil davomida barcha turdagi soliqlardan ozodlik, bo'sh binolarni haq undirilmasdan ajratish, shuningdek, markazlarga zaruriy kommunikatsiyalarni ulash uchun davlat mablag'larini yo'naltirish. Ushbu yondashuv an'anaviy fiskal stimullar siyosatining mantiqiy davomi bo'lsa-da, u startap muhitining o'ziga xosligini - tezlik, moslashuvchanlik va eksperiment qilish zarurligini - to'liq hisobga olmagan edi. Ikkinchi bosqich (2024-yildan hozirgi kungacha) PQ-357-son qaror bilan belgilandi va bu hujjat startap qo'llab-quvvatlashini sifat jihatdan yangi darajaga ko'tardi. Qarorning asosiy qoidalariga ko'ra: Dasturda qatnashish uchun startap loyihalar faoliyat davomiyligi 5 yildan oshmasligi, kalendar yilda jami daromadi 10 milliard so'mdan oshmagan bo'lishi va raqamli texnologiyalarga asoslangan, yuqori o'sish salohiyatiga ega biznes modelga ega bo'lishi kerak. Bu mezonlar, menimcha, asosiy yo'nalish bo'yicha to'g'ri, ammo amalda ba'zi yosh kompaniyalar uchun cheklovchi bo'lishi mumkin.

Tartibga solish qumdoni mexanizmi. 2025-2027-yillarga mo'ljallangan "Tartibga solish qumdoni" maxsus huquqiy rejimi ushbu islohotlarning eng innovatsion qismi hisoblanadi. Davlat ulushi 50 foizdan yuqori bo'lgan venchur jamg'armalar va startaplarga quyidagi huquqlar berildi: startap loyihalarga, jumladan, rentabellikka erishish ehtimoli kam bo'lgan loyihalarga ham investitsiya kiritish; garovsiz va kafilliksiz qarz berish; qarzni kelajakda startap loyiha ulushiga aylantirish imkonini beruvchi ayirboshlanadigan shartnomalar tuzish. Bu mexanizmning mohiyati shundaki, u tartibga soluvchi organlar bilan mos kelmaydigan yangi texnologiyalarni real biznes muhitida sinab ko'rish imkonini beradi. Xalqaro amaliyotda ushbu yondashuv, ayniqsa, fintech va sog'liqni saqlash sohasidagi startaplar uchun samarali ekanligini isbotlagan. O'zbekiston bu qadam orqali mintaqada yetakchi pozitsiyani egallash uchun asosiy shart-sharoitni yaratmoqda.

Moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi. Huquqiy qo'llab-quvvatlashning moliyaviy qismi bir necha yo'nalishni qamrab oladi. Birinchidan, xorijiy venchur jamg'armalar orqali jalb qilingan investitsiyalarga davlat tomonidan ham qarama-qarshi moliyalashtirish (100 ming AQSh dollarigacha) ta'minlanishi belgilandi. Ikkinchidan, IT-park huzuridagi venchur jamg'arma garov ta'minotisiz 300 million so'mgacha mablag' ajratish huquqiga ega bo'ldi. Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi esa Raqamli texnologiyalar vazirligiga 50 million AQSh dollari miqdorida foizsiz kredit ajratishi ko'zda tutildi. Ushbu moliyaviy me'morlik, shaxsiy nuqtai nazarimdan, to'g'ri yo'nalishda yaratilgan. Biroq, davlat ulushining katta bo'lishi venchur sarmoya tabiatiga xos bo'lgan erkin qarorlar qabul qilish mexanizmini cheklab qo'yishi xavfi mavjud. Muvaffaqiyatli venchur

ekotizimlarida davlat ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri investor emas, balki kafolat beruvchi yoki soliq imtiyozlari orqali xususiy kapitalga yo'l ochuvchi rol o'ynaydi.

Huquqiy bazaning kuchli tomonlari. O'zbekiston shakllantirgan startap qonunchiligi bir qator strategik afzalliklarga ega. Birinchi muhim jihat - qonunchilikda raqamli startaplarga alohida ta'rif va mezonlar belgilanishi. Bu differentsiatsiya startap ekotizimini umumiy tadbirkorlik tartibga solishidan ajratib, uning o'ziga xos xususiyatlarini tan olishni anglatadi. Ikkinchi kuchli tomon - IT-Visa institutining startap asoschilari va mutaxassislariga ham kengaytirilishi, bu xalqaro iste'dod jalb qilish uchun amaliy imkoniyat ochadi. Uchinchi jihat, menimcha, eng muhimi: startap loyihalari to'g'risidagi reklamani ijtimoiy axborot sifatida tan olish. Bu norma startap madaniyatini jamiyatda keng yoyishga yordam beradigan muhim vosita bo'la oladi.

Tizimiy muammolar va shaxsiy kuzatuvlar. Amaldagi huquqiy bazani tahlil qilganda, bir qancha cheklovlarni aniqlash mumkin. Birinchi muammo: startaplar uchun belgilangan 5 yillik faoliyat davomiyligi chegarasi amalda yirik korporatsiyalar tarkibidagi innovatsion bo'linmalar uchun qo'llanilmaydigan me'yor yaratadi. Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, ayrim biotexnologiya yoki sun'iy intellekt sohasidagi startaplar 7-10 yil davomida birinchi savdo faoliyatiga kirmay, faqat tadqiqot-ishlanmalar bilan shug'ullanishi mumkin. Ikkinchi muammo: intellektual mulk huquqlarini himoya qilish va undan foydalanish masalasi hali to'liq tartibga solinmagan. Patentlash xarajatlarini qoplash ko'zda tutilgan bo'lsa-da, amalda intellektual mulk ulushi hisobini yuritish, uni baholash va boshqa investorlar bilan bo'lishish mexanizmlari hali shakllanishi zarur. Bu masala, menimcha, kelajakdagi qonunchilik islohotlarining markaziy nuqtasiga aylanishi kerak. Uchinchi muammo - venchur jamg'armalarning real faoliyat samaradorligini o'lchash tizimining yo'qligi. UzVC milliy venchur fondining "Fondlar fondi" shakliga o'tkazilishi to'g'ri qadam, biroq uning investitsion portfelini shakllantirish va menejment qarorlarini qabul qilish siyosati hali to'liq oshkor emas. Shaffoflik innovatsion ekotizimning asosi, bu jihatda ko'proq harakat kerak. Estoniya tajribasi bilan solishtirsak, o'sha mamlakat startap qonunchiligini nafaqat soliq imtiyozlari, balki raqamli ma'muriyat va "e-Residentlik" dasturi orqali qurilgan. O'zbekiston uchun bu model qiziq bo'lishi mumkin: xorijiy asoschilarga virtual ko'rinishda O'zbekiston startap ekotizimini kirish imkonini berish. Bu yondashuv mavjud qonunchilik bazasini saqlab, uning ustiga qo'shimcha qatlamlar qurish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa. O'zbekistonda startap loyihalarni huquqiy qo'llab-quvvatlash tizimi qisqa vaqt ichida sezilarli progress ko'rsatdi. 2018-yilgi nisbatan sodda innovatsion markazlar kontseptsiyasidan 2024-yildagi ko'p qatlamli, raqamli startaplarga ixtisoslashgan huquqiy arxitekturaga o'tish o'z-o'zicha strategik yetuklik ko'rsatkichidir. Biroq, qonunchilik matnida to'g'ri ko'ringan narsalar amaliyotda boshqacha namoyon bo'lishi mumkin. Yuridik matn bilan iqtisodiy haqiqat o'rtasidagi tafovutni kamaytirish uchun: startap loyihalarni baholash metodologiyasini standartlashtirish; venchur jamg'armalar faoliyatida xususiy sektor ishtiroki nisbatini oshirish; "Tartibga solish qumdoni" rejimi natijalari asosida qonunchilikni moslashuvchan tarzda yangilash mexanizmini joriy etish tavsiya etiladi. Shaxsiy xulosam shuki, qonunchilik islohotlari zarur, ammo yetarli shart emas. Eng muhim o'zgarish - iqtidorli yoshlarning huquqiy mexanizmlardan xabardor bo'lishi va ulardan samarali foydalana olishidir. Huquqiy savodxonlik va startap madaniyatini birga rivojlantirish - bu O'zbekistonning innovatsion iqtisodiyotga o'tishidagi eng muhim, ammo ko'z ilg'amas omil bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-357-son “Startup loyihalar va venchur moliyalashtirish ekotizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori. — Lex.uz milliy huquqiy ma'lumotlar bazasi: <https://lex.uz/uz/docs/-7155286>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-maydagi PQ-3697-son “Faol tadbirkorlik va innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarori. – Lex.uz milliy huquqiy ma'lumotlar bazasi: <https://www.lex.uz/ru/docs/-3723272>
3. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Innovatsion rivojlanish agentligi. Startaplar bo'yicha rasmiy ma'lumotlar. — <https://innovation.gov.uz/oz/info/startaplar>
4. OECD (2023). Startup and Scale-up Policies: Framework Conditions and Instrument Mix. OECD Publishing, Paris.
5. World Bank (2024). Doing Business — Innovation & Entrepreneurship Indicators. Washington D.C.